

aesthetic experience and physical integration and professional culture future professionals.

Key words: organization, training, competitive activity, future teachers, physical culture, sports.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2016

Г. Й. Котлярчук

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ОСНОВНОЇ І СТАРШОЇ ШКОЛИ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДО ПРИРОДИ ЗА ДОПОМОГОЮ ТРВЗ-ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті розглянуто проблему формування в учнів основної і старшої школи пізнавального інтересу до природи як основи виховання в них дбайливого ставлення до навколишнього середовища. З'ясовано можливості використання ТРВЗ-технології для досягнення поставленої мети. Розкрито сутність вказаної технології, яка полягає у вихованні творчої особистості зі сформованим логічним мисленням, підготовленої до креативного розв'язання складних проблем у різних сферах діяльності, зокрема у природоохоронній. Охарактеризовано найоптимальніші методи, а саме: «здивування», «фокальних об'єктів», «синектики», «добре – погано», «мозковий штурм», «спроб і помилок».

Ключові слова: пізнавальний інтерес, природа, ТРВЗ-технологія, методи ТРВЗ-технології, учні основної і старшої школи, українська література.

Постановка проблеми. Оскільки сучасний підхід до організації процесу вивчення навчальних предметів у загальноосвітній школі ставить перед педагогами завдання не лише дати учням знання та допомогти оволодіти певними вміннями і навичками, а сформувати компетентну особистість, то його розв'язання передбачає оновлення змісту і тактики здійснення навчально-виховного процесу, спрямованого на розвиток креативності особистості, її здатності вирішувати винахідницькі завдання [4]. Водночас загрозлива екологічна ситуація теж вимагає від суспільства пошуку ефективних нестандартних шляхів виходу із неї, а відтак, перед вчителями загальноосвітніх шкіл постає проблема підготовки підростаючого покоління до пошуку таких шляхів.

Значний потенціал для вирішення поставленого завдання має, за нашими висновками, технологія теорії розв'язання винахідницьких задач (ТРВЗ), метою якої є виховання творчої особистості зі сформованим логічним мисленням, підготовленої до креативного розв'язання складних проблем у різних сферах діяльності, зокрема у природоохоронній.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Питання використання у навчально-виховному процесі дітей різного віку ТРВЗ-технології, розробленої Г. Альтшуллером, було предметом дослідження С. Болсуна, А. Гіна, О. Лесіна, С. Модестова, Т. Сидорчука, В. Телячука, Г. Терехова, В. Ширяєва та інших. Проте ми не виявили спеціальних досліджень, присвячених проблемі формування в учнів пізнавального інтересу до довкілля засобами ТРВЗ-технології у процесі вивчення української літератури з метою виховання у них дбайливого ставлення до природи.

Мета статті. Визначення найоптимальніших методів ТРВЗ-технології для ефективного формування в учнів основної і старшої школи пізнавального інтересу до природи у процесі вивчення української літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки ТРВЗ-технологія сприяє розвитку мислення і творчої уяви особистості, що в результаті дає змогу на основі реорганізації наявного досвіду і формування нових комбінацій знань породжувати нове, то ми вважаємо використання цієї технології у процесі вивчення української літератури в основній і старшій школі ефективним засобом виховання в учнів дбайливого ставлення до природи. У свою чергу, вона була успішно адаптована для використання спочатку у дошкільних закладах, а згодом і у загальноосвітніх школах. На відміну від методик, які становлять сукупність окремих прийомів, ТРВЗ є цілісною самодостатньою технологією, послуговуючись якою можна розв'язувати проблеми будь-якої складності, адже її сутністю є формування системного, діалектичного мислення, розвиток творчої уяви, винахідницької кмітливості. Зокрема, її використання, за нашими висновками, сприяє зниженню в школярів психологічної інерції (шаблонного мислення), розвиває пластичність думки, допомагає знаходити сміливі та неочікувані рішення, привчає до використання незвичних прийомів, допомагає зберегти широкий кругозір та передбачливість, виховує вміння долати страх перед «безглуздою» ідеєю в усіх сферах діяльності, зокрема і в природоохоронній. Саме тому використання ТРВЗ-технології в процесі вивчення української літератури визнано нами як ефективний засіб формування в учнів основної і старшої школи пізнавального інтересу до довкілля як основи виховання в них дбайливого ставлення до природи.

Організуючи процес вивчення української літератури в загальноосвітній школі з використанням ТРВЗ-технології, ми враховували те, що вона є унікальним інструментом для пошуку нових ідей для вирішення екологонебезпечних ситуацій, виявлення і розв'язування нестандартних завдань. Однак у процесі її використання ми дотримувалися певних правил: надавали мінімальну кількість інформації, проте використовували максимум міркувань; обирали найоптимальнішу форму організації обговорення проблемних ситуацій – мозковий штурм; застосовували системний підхід; включали в процес пізнання всі доступні для зростаючої особистості розумові операції і засоби сприйняття; активізували творчу уяву.

Враховуючи зазначене вище, можемо зробити висновок, що використання ТРВЗ-технології в процесі вивчення української літератури сприяє ефективному розвитку розумової активності, аналітичних здібностей учнів основної і старшої школи та формує у них інтерес до довкілля. А це у свою чергу дає змогу кожному зі школярів проявити себе; формує у них прагнення здобувати нову інформацію про навколишній світ та потребу в пізнавальній діяльності, вміння розвивати і доводити свою точку зору [3].

Для ефективного формування в учнів основної і старшої школи пізнавального інтересу до довкілля як основи виховання в них дбайливого ставлення до природи у процесі вивчення української літератури за допомогою ТРВЗ-технології, ми використовували такі методи, як:

- «здивування» – покликаний підвищити інтерес учнів до навчального матеріалу шляхом використання таких фактів чи кутів зору на ситуацію у навколишньому середовищі, коли звичайна інформація стає дивовижною. Наприклад, перед прочитання учнями 5 класу повісті М. Вінграновського «Сіроманець» ми провели з ними бесіду про вовка, особливості його норову [1]. Відтак ми повідомили п'ятикласникам, що вовк може бути чудовим і вірним другом, що викликало у них здивування, недовіру та інтерес. Потім ми з ними обговорили можливі варіанти дружби диких тварин із людиною, а також причини, які цьому заважають. Особливий інтерес і подив викликала в них можливість дружби вовка з маленьким хлопчиком. На наступний урок української літератури окремі учні підготували повідомлення про відомі факти тісної дружби людей із дикими тваринами;

- «метод фокальних об'єктів» – це один із методів активізації творчої думки, який сприяє зняттю психологічної інерції і знаходженню оригінальних шляхів вирішення поставленої проблеми. Його сутністю є перенесення властивостей одного предмета на інший, а реалізація полягає у виконанні творчих завдань: вигадати щось нове, видозмінити чи вдосконаливши реальний природний об'єкт; знайомство з новою чи закріплення раніше отриманої інформації екологічного характеру, розглянути проблему у незвичному ракурсі; проаналізувати художній твір або картину (пейзаж); скласти оповідання, розповідь чи казку про природу, використовуючи знайдені ознаки.

- сутність методу «синектики» полягає у поєднанні різнорідних несумісних елементів. Його прийоми ґрунтуються на різних видах аналогій: прямій (як раніше або в інших художніх творах розв'язувалися подібні проблеми), особистісній чи емпатійній (спробувати увійти в образ літературного персонажа і розв'язати проблему з його точки зору), символічній (дати коротке символічне визначення проблеми), фантастичній (уявити, як би ця проблему вирішили фантастичні герої). Фантастична аналогія дає змогу учням основної і старшої школи відмовитися від стереотипів, піти невідомим раніше шляхом, за її допомогою вони уявляють, яким чином вирішили б ту чи іншу екологічну проблему персонажі прочитаних ними художніх творів або ж описати

природні об'єкти майбутнього, за умови висловлювання незвичайних ідей. Оскільки для творчого процесу, за нашими переконаннями, важливо вміти перетворювати незвичне на звичне і навпаки, то цілеспрямоване використання аналогій суттєво підвищує ефективність розвитку креативного мислення зростаючої особистості та формує її інтерес до пізнання довкілля;

- метод «добре – погано» дає змогу учням основної і старшої школи бачити у будь-якому природному об'єкті, явищі позитивну і негативну сторони. Зокрема цей метод ми використали під час вивчення творчості Л. Глібова, коли учні 6 класу аналізували художні образи прочитаних байок і визначали їхні характерні риси. Найчастіше героями таких творів є алегоричні образи тварин, які уособлюють негативні чи позитивні риси характеру людей. Наприклад, у байці «Гава і Лисиця» осуд читачів викликали обидва персонажі, які й у реальному житті рідко коли бувають у пошані, тому ми запропонували учням визначити шкоду і користь, які приносять ці тварини природі і людині [2]. У процесі виконання завдання шестикласники з'ясували, що гава не лише розносить інфекцію, розкидаючи відходи із смітників, заважає голосним карканням та руйнує гнізда інших птахів, а й знищує гризунів і комах-шкідників, крім цього, вона є індикатором екологічно чистих зон, бо саме там буде свої гнізда. Про лисицю ж вони дізналися, що вона є переносником небезпечних хвороб, шкодить селянам, викрадаючи птахів із господарств, проте користь від неї набагато більша, тому що вона знищує гризунів та є «санітаром» лісу, адже поїдає хворих і мертвих тварин. Виконання учнями завдань такого типу спрямоване на корекцію їхнього світосприйняття, посилення їхнього пізнавального інтересу до довкілля, адже переконує їх в тому, що всі природні об'єкти у тій чи іншій мірі корисні й потрібні та потребують більш детального вивчення, а також охорони, турботи і дбайливого ставлення з боку людини;

- «мозковий штурм» сприяє подоланню психологічної інерції в учнів основної і старшої школи та продукуванню в них максимальної кількості нових ідей у мінімальний термін і є колективним пошуком нетрадиційних шляхів розв'язання екологічних проблем. Під час «мозкового штурму» забороняється будь-яка критика та підтримується кожна висловлена ідея. Організуючи процес вивчення української літератури з використанням цього методу, ми враховували, що його ефективність залежить від дотримання певних правил: невелика кількість учасників; чітка установка: можна висловлювати будь-яку думку; заохочення вільного асоціювання: чим незвичнішою видається ідея, тим вона цікавіша; необмежена кількість ідей; вільне комбінування висловлених ідей; підведення підсумків, вибір найцікавіших ідей.

- сутність «методу спроб і помилок» полягає у розв'язанні учнями основної і старшої школи проблемного завдання через добір різноманітних варіантів його вирішення. Ми запропонували їм продумати свої варіанти вирішення поставленої екологічної проблеми: «А якщо зробити так?», «А

що, коли б ...». Наприклад: після прочитання художнього твору учням треба було дати відповідь на проблемні запитання: «А що, коли б Лукаш не піддався на умовляння матері і не покинув Мавку? Якими б виросли їхні діти?» (Леся Українка «Лісова пісня»), «А що, коли б люди не вигадали атомну енергетику?» (І. Драч «Чорнобильська мадонна»), «А що, коли б усі люди захоплювалися мисливством і рибальством?» (Є. Гуцало «Лось») тощо. Такі завдання змушували учнів основної і старшої школи задумуватися над наслідками своїх дій у природі та переконували їх у тому, що саме від людської діяльності залежить подальший стан навколишнього середовища.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, використання ТРВЗ-технології у процесі вивчення української літератури ефективно впливає на формування в учнів основної і старшої школи пізнавального інтересу до довкілля, що в свою чергу сприяє вихованню в них дбайливого ставлення до природи, оскільки її застосування забезпечує накопичення системних знань екологічного змісту, розвиває практичні уміння і практичні навички самостійно і творчо оволодівати знаннями з навчальних предметів загальноосвітньої школи та ефективно застосовувати їх на практиці.

Список використаних джерел:

1. Авраменко О. М. Українська література: підручн. для 5 кл. загальноосвітн. навч. закл. / О. М. Авраменко – К. : Грамота, 2013. – 288 с.
2. Авраменко О. М. Українська література: підручн. для 6 кл. загальноосвітн. навч. закл. / О. М. Авраменко – К. : Грамота, 2014. – 264 с.
3. Введение в ТРИЗ. Основные понятия и подходы: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.triz-chance.ru/e-books.html>.
4. Закон України «Про освіту» // Освіта. – 1996. – 21 серпня.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Zakon Ukrayiny "Pro osvitu" [The Law of Ukraine "On education"] // Osvita. – 1996. – 21 serpnia. (in Ukrainian)
2. Vvedenie v TRIZ. Osnovnye ponjatija i podhody: [Elektronnyj resurs]. [Introduction to TIPS. Basic concepts and approaches] – Rezhim dostupa: <http://www.triz-chance.ru/e-books.html>. (in Russian)
3. Avramenko O. M. Ukrayinska literatura: pidruchn. dlia 5 kl. zahalnoosvitn. navch. zakl. [Avramenko O. M. Ukrainian Literature: Textbook for the 5th grade of general secondary schools] / O. M. Avramenko – K.: Hramota, 2013. – 288 s. (in Ukrainian)
4. Avramenko O. M. Ukrayinska literatura: pidruchn. dlia 6 kl. zahalnoosvitn. navch. zakl. [Avramenko O. M. Ukrainian Literature: Textbook for the 6th grade of general secondary schools] / O. M. Avramenko – K.: Hramota, 2013. – 288 s. (in Ukrainian)

Аннотация. Формирование познавательного интереса к природе у учеников основной и старшей школы с помощью ТРВЗ-технологии в процессе изучения украинской литературы.

В статье рассмотрена проблема формирования у учеников основной и старшей школы познавательного интереса к природе как основы воспитания у них заботливого отношения к окружающей среде. Выявлены возможности использования ТРИЗ-технологии для достижения поставленной цели. Раскрыта сущность указанной технологии, которая заключается в воспитании личности со сформированным логическим мышлением, подготовленной к креативному решению сложных проблем в различных сферах деятельности, в том числе в природоохранной. Охарактеризованы оптимальные методы, а именно: «удивления», «фокальных объектов», «синектики», «хорошо – плохо», «мозговой штурм», «проб и ошибок».

Ключевые слова: познавательный интерес, природа, ТРИЗ-технология, методы ТРИЗ-технологии, ученики основной и старшей школы, украинская литература, заботливое отношение к природе.

Abstract. The article considers the problem of forming in students of secondary school of cognitive interest to nature as foundations of education in them the careful relation to the environment. The possibility of using TRIZ-technologies to achieve this goal are clarified. The essence of this technology is lighted, the task of which is to educate a creative personality with a generated logical thinking, to prepare to the creative solution of complex problems in various fields, including environmental. The most optimal methods, such as: "surprise", "focal objects", "synectics", "good – bad", "brainstorm", "trial and error" are characterized.

Thus, the use of TIPS in the process of Ukrainian literature's study influences effectively on forming in the students of secondary school the cognitive interest in an environment, it helps develop in them the careful attitude toward nature.

Keywords: cognitive interest, nature, TIPS, methods of TIPS, students of secondary school, Ukrainian literature.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2016

Л. П. Максимюк

ДО ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ

Анотация. У статті обґрунтовано логіку категоріального аналізу феномена «культура», «педагогічна культура», «професійно-педагогічна культура вчителя початкових класів». Визначено та схарактеризовано компоненти та складові професійно-педагогічної культури вчителя